

Krapinsko diletantsko kazališno društvo (1841–1847)

Vesna Jelić

Gradska knjižnica Krapina

SAŽETAK: U radu se analizira djelatnost diletantskoga kazališnog društva koje je u Krapini prikazivalo kazališne predstave u preporodnom razdoblju od 1841. do 1847. godine. Predstave su izvodili mladi, u društvu još neetablirani zagorski plemići i plemkinje te građani. Neki od njih bili su međusobno povezani rodbinskim ili ženidbenim vezama, većina ih je živjela u raznim mjestima Hrvatskoga zagorja, a samo neki u Krapini. Iako su rađene većinom po njemačkim uzorima i predlošcima, za razliku od Zagreba, gdje su se predstave izvodile na mađarskom i njemačkom, predstave su se u Krapini izvodile na domaćem, hrvatskom jeziku. Rad donosi repertoar kazališne skupine, raspored izvođenja predstava i podjelu uloga, a spominju se i kazališni mecene te izvjestitelji kazališnih događanja. Opisana je onodobna društvena atmosfera u Krapini te odjeci kazališnih događanja u onodobnom tisku. Istražena je i opisana napose javna djelatnost članova kazališne skupine u postdiletantskom razdoblju.

Ključne riječi: Krapina; preporodno razdoblje 1841–1847; diletantsko kazališno društvo

Uvod

Društveni, a napose kulturni život Krapine preporodnoga vremena u literaturi se veže poglavito uz djelovanje Ljudevita Gaja. No, osim njega, na svoj je način u oblikovanju javnoga života trgovišta sudjelovao i nemali broj manje poznatih Krapinčana i drugih Zagoraca koji su se angažirali oko osnivanja i djelovanja preporodnih ustanova, važnih poluga za širenje i ukorjenjivanje preporodnih ideja, podizanja nacionalne svijesti, razvoja obrazovanosti, uvođenja službenoga jezika u javni prostor i dr. Među tim ustanovama nesumnjivo važno mjesto imalo je i krapinsko diletantsko kazališno društvo koje je održavalo predstave u Krapini u razdoblju od 1841. do 1847. te kasnije potkraj XIX. stoljeća, u gradu bez kazališne dvorane, bez čvrstih izvora financiranja, bez pomoći profesionalnih glumaca, režisera i orkestra, ali uz dobru volju mladih iliraca, puno entuzijazma i mara koji su urodili kazališnim predstavama, na izvedbe kojih se dolazilo iz šire regije i koje su uz popratne događaje predstavljale u ono doba ne samo važan kazališni, već općedruštveni događaj.

Zbog nedostatka izvornih, autentičnih dokumenata i građe, pozivnica, ulaznica, plakata, pravila rada društva te dnevničkih bilježaka sudionika kazališnoga života, nemoguće je utvrditi kako je oformljena krapinska grupa kazališnih amatera, kako je nastajao kazališni repertoar, tko je odabirao predstave, tko je odlučivao o podjeli uloga te gdje su se sve predstave uvježbavale. Stoga se rad temelji na novinskim člancima objavljivanim u onodobnom tisku, literarnoj građi te sekundarnim izvorima informacija i internetskim izvorima. Zahvaljujući njima, a nastavljajući se na rezultate istraživanja Agneze Szabo, Alojza Jembriha, Nikole Batušića i drugih autora, bilo je moguće (re)konstruirati i rasvijetliti ono doba, pojedince i atmosferu, te izgraditi potpuniju sliku kulturnoga, posebno kazališnoga života Krapine u polovici XIX. stoljeća. Temeljni je cilj ovoga rada prikazati, koliko je moguće, glavne aktere krapinskoga kazališta: glumce, publiku, podupiratelje, izvjestitelje, program i kazališnu atmosferu.

2. Recepcija Krapine u preporodno doba

Autori koji u preporodnim novinama i časopisima, kao i sam Kukuljević, informiraju onodobnu javnost o Krapini, pišu o njoj kao o čednoj starinskoj varošici te mirnom i zabitom, »premalu jošte cćenjenom mēstu horvatskom«¹ te »po neznanstvu domaće dogodovštine i po nedostatku izobraženja nezasluženom sigurno preziranju često izvrženoj«² varošici. Sredinom XIX. stoljeća krapinska je općina bila najmanja od četiriju općina (začretjanske, mihovljanske, zlatarske i krapinske) u krapinskoj podžupaniji i u njoj je tada živjelo oko 3000 stanovnika. Unatoč tome, ona je u preporodno doba za ilirce bila ne samo središte »gostoljubivoga hrvatskog Zagorja«, »glasovito« i »svakom domorodcu duboko u sārce dirajuće slavno mēstance«³, nego i »stolica velmožah ilirskih«⁴ i značajno »ilirsko gnijezdo«, u kojem su se u ono doba odvijale važne kulturne aktivnosti, kojima se dokazivala ne samo njezina zrelost za razvoj građanskoga društva i njegovih institucija nego i opravdanost njihova kulturnog rada u manjim hrvatskim mjestima oko ideje ilirizma. Pogodovala je tome i činjenica da su mnogi ilirci bili različitim, ponajprije obiteljskim vezama vezani za Krapinu. Gaj je u njoj rođen, tu su mu živjeli roditelji i brat, Kukuljević je na vlastelinskom imanju svojega tasta u Škaričevu ljubovao s njegovom kćerkom Kornelijom, a Drašković se često krijepio u Krapini na putu do svojega Trakošćana.

¹ V-b-ć.: »O narodnom kazalištu u Krapini«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, br. 34, od 26. VIII. 1843., str. 34.

² I. [Ivan] K. [Kukuljević]: »Dopis iz Krapine od 30. prosinca 1847.«, *Novine dalmatinsko-hercegovačke slavonske*, br. 2, od 5. I. 1848., str. 7.

³ Janko Car: »Ilirski teatar u Krapini«, *Danica ilirska*, br. 43, od 15. X. 1842., str. 168.

⁴ Ibid.

Osim što su sva trojica dovozila sa sobom u Zagorje i u Krapinu u ugošćivala svoje suradnike, prijatelje i istomišljenike iz inozemstva i iz zemlje (I. Sreznjevskog, D. Demetra, S. Vraza, I. Mažuranića, Lj. Vukotinovića, D. Jarnević, J. Kubin pl. Kunović i dr.), povezali su se poslovnim, prijateljskim, rodbinskim i ženidbenim vezama s istaknutim starosjediocima Krapine, onima koji su podržavali njihovu javnu djelatnost, dijelili njihove političke ideje, gospodarske stavove, književne afinitete, arheološki interes i interes za povijesna istraživanja.

Ilirci su povremeno dolazili u Krapinu, u kuće u gradu, okolne kurije i dvorce hrvatsko-zagorskih plemenitaša, posjednika i poduzetnika u kojima su »brusili«
zajedničke političke ideje, agitirali na simpatizere i istomišljenike kako bi se one oživotvorile, raspravljali, gorljivo se zalažući za napredak Zagorja, za njegovo kulturno podizanje i političko osvještavanje. Kukuljević je tražio arheološke lokalitete i artefakte, obilazio arhive, tražeći vrijednu rukopisnu građu i knjige, povijesne dokumente, utjecao na osnivanje domorodnih institucija, pisao pripovijetke s temama iz zavičajnoga života i dr. Više je puta Dragojla Jarnevićeva krenula iz Marije Bistrice na ručak u Krapinu, kod Gajevih, a Gaj slavio svoje godovno (imendan) u Krapini u društvu Krapinjana, rodbine i prijatelja iz Zagreba. Nije nedostajalo niti vrhunskoga muziciranja; u Krapini je primjerice, među inima, i slavni gitaristički virtuoz Ivan Padovec 1846. održao jedan koncert.

Osim s istaknutim posjednicima i plemenitašima, ilirci su dolazili u doticaj i s učiteljima, svećenicima, kapelanima, sucima, novopečenim industrijalcima, pristašama Hrvatskoga narodnog preporoda koji su se na razne načine uključivali u kulturni život sredinom XIX. stoljeća, surađujući i s P. Štoosom, V. Lisinskim, braćom Ožegović i drugim suvremenima. Naročito treba naglasiti nekoliko pojedinaca koji su se najviše istaknuli ne samo u kulturnom i uopće društvenom podizanju Krapine nego i djelujući šire u hrvatskim okvirima, među kojima su Janko Car, Eugen Halper, Josip Krleža, Nestor Kiepač i drugi, koji su također bili posredno ili neposredno uključeni i u rad ilirskoga amaterskoga kazališta.

3. Članovi krapinskoga diletantskoga kazališnog društva

U dosadašnjim istraživanjima o djelovanju krapinskoga diletantskoga kazališta uzgredno se spominju imena nekolicine od dvadeset i sedam mladih, neetabliranih glumaca amatera koji su tijekom prvih godina njegova postojanja sudjelovali u izvođenju pojedinih predstava. Kako bismo proširili spoznaje o njihovu životu i radu i izvan naznačenoga kazališnoga kruga, dodatno smo istraživali različite izvore i literaturu te se došli do vrlo zanimljivih spoznaja o njihovu mladalačkom, kazališnom, ali i postdiletantskom djelovanju. Neke su se od tih osoba, uz zanimanje za glumu i književnost, bile djelatne i u politici, sudstvu, gospodarstvu, obrazovanju, pa i u sve-

ćeničkom poslu. Većina ih je imala zagorske korijene ili je živjela u Zagorju, a neki su kao svojevrsno »pojačanje« stigli iz Zagreba.

3.1. Glumci

Jedna od važnih karika u kazališnom životu Krapine bio je pjesnik, prevoditelj⁵, priređivač, odvjetnik, kasnije i bilježnik banskoga stola⁶ te vrlo blizak Gajev suradnik, **Dragutin Galac** (15. IX. 1819–22. VII. 1883). Zajedno s Kukuljevićem bio je jedan od poslanika u Saboru trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije koji se održavao 1848. godine, a u koji je izabran u stubičkom kotaru. U razdoblju od 1855. do 1862. bio je predsjednik županijskoga Sudbenog stola u Osijeku, a od 1862. do 1867. i u Požegi. Umirovljen je 1867. godine. Taj nesuđeni svećenik, rođen u Martinskoj Vesi, bio je jedan od najplodnijih suradnika *Danice ilirske*,⁷ objavljujući u njoj sonetna ostvarenja, a u nekoliko brojeva i članke o Krapini povodom njezina 500-godišnjega jubileja stjecanja povelje po Ljudevitu Velikom 1347. godine.

Kako je Galac koji nije živio u Zagorju dopao u skupinu krapinskih diletanata? Vjerojatno je na to uvelike utjecao Gaj, za kojega je Galac odrađivao mnoge poslove izvan kazališta i u njegovoj tiskari. Galac je u krapinskom amaterskom kazalištu glumio najprije u predstavama održanim u Krapini u listopadu 1842. u kojima se odlikuje »krasnim izgovorom i vještinom u jeziku«⁸.

U 17. broju *Danice horvatske, slavonske i dalmatinske* iz 1846. godine objavljen je njegov članak o kazališnoj predstavi pod naslovom »Narodni teatar u sl. kr. povlaštenom tãrgovištu Krapini«⁹. Iz teksta u kojem Galac opisuje predstavu organiziranu u svrhu prikupljanja novčanih priloga u korist »krapinske štionice« razvidno je kako je i on sam sudjelovao kao kazališni akter u jednoj od dviju predstava »u našem ilirskom jeziku«¹⁰ koje su se davale na Uskrni ponedjeljak 13. travnja 1846., »po razaslatih već odprie oglasnih ceduljah«¹¹. Kako sam Galac tvrdi, u prvoj predstavi glumio je Jurja Uljevića, a u drugoj, *Broj 777*, Prudovića. U članku, koji zauzima cijelu

⁵ Galac je preveo nekoliko Kotzebueovih dramskih djela s njemačkoga i francuskoga jezika koja su pod nazivom *Buturica igrokazah ilirskog kazališta* objavljena 1842. godine u Zagrebu u nakladi Gajeve tiskare.

⁶ Aleksije Jelačić: *Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji godine 1848.-9. i ukidanje kmetske zavisnosti seljaka*, Zagreb 1925.

⁷ Mirko Tomasović: *Domorodstvo i europejstvo*, Zagreb 2002., str. 33.

⁸ Vidi: Janko Car: »Ilirski teatar u Krapini«, *Danica ilirska*, br. 42. od 15. X. 1842., str. 168.

⁹ *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, br. 17. od 25. IV. 1846., str. 67.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

jednu stranicu *Danice ilirske*, ističe ljepote i značaj Zagorja te hvali gostoljubivost Krapinčana, koji »jedva smogaše stana za prihodnike«¹² koji su doputovali gledati krapinske kazališne diletante s raznih strana: iz Zagreba, Varaždina, Križevaca, Ptuj-a i Maribora. Galac ističe kako je bio ponukan o tome pisati u »Danici horvatsko, slavonsko i dalmatinskoj« s nakanom da probudi »želju u ovoj plemenitoj zabavi vježbati se, i nasljedovati zagorske rodoljube«.¹³

Galac u svojem članku također spominje liječnika **Solera/Zollera** kao jednog od članova diletantskoga kazališta koji je »na potpunu zadovoljnost slušalaca« glumio savjetnika i vlastelina Uljevića u veseloj igri u dva čina *Ljubomorna žena*. Moguće je da se radi o županijskom fiziku dr. Martinu Zolleru, oženjenom Kristinom/Christinom pl. Novak, koja je imala posjede u Škaričevu Gornjem i Petrovskom¹⁴.

Treći član krapinskoga kazališnog društva bio je **Edo/Eduard/Eduardo Halper/Halper Sigetski** (14. XII. 1824–23. VIII. 1877), posjednik iz Škaričeva Donjeg. Njegova je majka Rozalija, rođena Novak, bila teta Kornelije Kukuljević, supruge Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Rozalija se udala za Nikolu Halpera, također zagorskoga posjednika, u braku s kojim se rodio Eduard. Početno obrazovanje Eduard je stekao u Krapini, potom u Zagrebu, da bi ga zatim roditelji poslali na školovanje u Mađarsku: prvo u Sombotel (Szombathely), a potom u Veliku Kanižu (Nagykanizsa)¹⁵. Otamo se opet vratio u gimnaziju u Zagreb i po njezinu završetku upisao studij prava na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu koju je završio 1843. godine. Po okončanju studija radi kod svojega ujaka, odvjetnika Franje Novaka, a nakon te dvogodišnje prakse Mirko Lentulaj imenovao ga je začasnim podbilježnikom u Varaždinskoj županiji. Halper je bio vlasnik i prekrasne jednokatne »vile Halper« u Galevoj ulici 17, u Krapini. Kako nije imao djece, posvojio je sina majčine sestre, Hinka Davilu/Davillu (1858–1925), književnika, putopisca, koji je u drugoj fazi razvoja krapinskoga kazališta, kao i njegov poočim prije njega, glumio u raznim predstavama na krapinskim kazališnim daskama.

Halper je bio i prisežnik gornjega zagorskoga kotara u Varaždinskoj županiji 1847. godine.¹⁶ Iste godine postao je kotarski pristav i u toj službi ostao do 1848. godine.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Štefanija Popović: »Popis imanja riječke, varaždinske, požeške i osječke županije, te iločkog i rumskog kotara (Srpska vojvodina) u doba ukidanja feudalnih odnosa«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, sv. 29, 1996, str. 315–330.

¹⁵ I. R.: »Eduard Halper«, *Hrvatska vila*, 1882., sv. III.

¹⁶ *Obći zagrebački kalendar za godinu 1847*, Zagreb [184-?], str. 150.

Godine 1850. položio je odvjetnički ispit kojim je stekao pravo odvjetnikovanja te je službovao kao pristav sve do 1854. godine kada ga je carsko kraljevsko ministarstvo pravosuđa premjestilo u Zlatar za upravitelja zlatarskoga kotarskog suda. Tamo je predano rješavao mnoge sporove koji su dugo ležali u sudskim ladicama, nadajući se da će ostati raditi u Zagorju. No, usprkos tome, dobio je rješenje o premještanju u službu k sudbenom stolu u Križevcima. Smatrajući tu odluku nepravednom, odbio je premještanje te se vratio u rodno Škaričevo, gdje je ostao do 1861., kada je na skupštini u Varaždinu izabran za županijskoga kotarskog suca u Malom Taboru, tj. Pregradi. Na toj je funkciji ostao do 1871., kada ga je ban Koloman Bedeković stavio »u stanje raspoloživosti s pridjeljenjem na službovanje k sudb. stolu križevačkom«. No Halper je i tu odluku odbio te otišao u mirovinu. Pokopan je u obiteljskoj grobnici u Škaričevu.

Slika 1. Eduard Halper (preuzeto iz *Hrvatske vile*, 1882., sv. III.)

U zrelim godinama Eduard Halper povezo se s pravašima Antom Starčevićem i Eugenom Kvaternikom koje je financijski pomagao kako bi nastavili izdavati svoje glasilo *Hrvat* (1868–69), kasnije pod imenom *Hrvatska* (1871). Kada je u kolovozu 1871. došlo do neslaganja između privremenoga urednika *Hrvatske*, Frana Matasića, i Kvaternika, potonji je pozvao davatelja kaucije za izlaženje lista, samoga Halpera, da presudi u sukobu oko priloga koji se u glasilu trebao tiskati.

Halper se, nakon pokušaja Levina Raucha da osujeti Kvaternikov ulazak u Sabor, bio spreman odreći svojega mandata u Kvaternikovu korist¹⁷. Također je zaslužan za to što je Starčević u krapinskom kotaru izabran za predstavnika u hrvatskom Saboru.¹⁸

¹⁷ Vidi: Milutin Nehajev: *Rakovica*, Zagreb 1932., str. 68.

¹⁸ Vidi: Mirjana Gross: *Izvorno pravaštvo*, Zagreb 2000., str. 294.

U skupinu krapinskih kazališnih amatera sedamnaestogodišnji Halper ušao je već na samom početku rada društva i u njemu ostao samo tijekom izvođenja predstava prikazanih te godine. O njegovoj glumi u prvoj od dviju kazališnih predstava, *Horvatska vjernost*, koja se prikazivala 29. kolovoza 1841. godine u Krapini, pohvalno se u *Danici ilirskoj* izrazio S. V., tj. Stanko Vraz¹⁹: »G. Eduard Halper pojavio se je već u pàrvom komadu (gradjanina Vogerski) kao igralac okretan i nadaren neobičnom komikom, te bude odmah posle nekoliko směšno proiznešenih rěčih plěskom i pohvalnom vikom nagradjen. Više prilike imadiaše do razvitja svoje směšne sile (vis comica) u drugom komadu [*Broj 777*, op. a.], gdje je predstavljao težki dio (Biberovića), te igrao kao isto živo srebro. Šteta, da nije pozorište bilo prostranie, gdje bi mogli biti njegovi skoci i poskoci *bien à propos*. Slědilo ga plěskanje i pohvalno vikanje bez konca i kraja.«²⁰

Od predstava prikazanih u rujnu iste godine, Halper je glumio u *Palježini*, predstavi u kojoj je pokazao »osobiti talent za šaljive zadatke« u ulozi trgovca Kundića, a u predstavi *Živi mrtvaci* glumio je Češnjaka. Nakon tih dviju predstava Halper je očito izašao iz skupine, iako je kod publike bio odlično prihvaćen zbog svoje okretnosti i očiglednoga talenta za komedije.

Među istaknutijim Krapinčanima koji su aktivno sudjelovali u kazališnom životu trgovišta nalazi se i odvjetnik, »gospodin humanist [**Nikola**, op.a.] **Rozgaj**«²¹, koji je 1846. na izborima (obnovi) izabran za krapinskoga načelnika među trojicom kandidata (osim njega, predlagani su i Nikola Fog(e), njegov kazališni kolega, i Nikola Horvat)²². Rozgaj je 1853. obnašao službu krapinskoga gradskog suca²³. Bio je i član Kukuljevićeva Društva za pověstnicu i starine Jugoslavenah 1851., 1852. i 1857., a epitet humanista potvrdio je 1872., kada je zastupstvo slobodnoga kraljevskog trgovišta Krapine, kojega je također bio član, na njegov prijedlog izglasalo 5. veljače mjesnome učiteljstvu povišicu plaće za 10%.²⁴

¹⁹ *Danica ilirska*, br. 37. od II. IX. 1841., str. 150.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² *Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske*, br. 90. od II. II. 1846., str. 378.

²³ Antun Kozina: »Suci, predsjednici općine, gradonačelnici«, *Krapinskih osam stoljeća*, Krapina 1998., str. 109.

²⁴ *Napredak*, br. 1. od 1. III. 1872., str. 8.

Raznice.

Zahvala.

Slavno zastupstvo sl. kr. trgovišta Krapine dopitalo je u svojoj sjednici dne 5. Veljače t. g. svojemu učiteljstvu višju platu za 10 0/0. U tom osebita hvala celomu zastupstvu, nemanje g Nikoli Rozgaju, odvjjetniku, koj je predložio isto povišenje. Živili Krapinčani!

Slika 2. Tekst zahvale Nikoli Rozgaju zbog zauzimanja za povišicu plaće krapinskim učiteljima, objavljen u rubrici Raznice u *Napretku*.²⁵

Rozgaj je sudjelovao u diletantskoj postavi većine kazališnih predstava izvedenih u Krapini, među kojima i u uprizorenju Kukuljevićeva *Stjepka Šubića*, u kojem mu je dopala uloga Budimira, jednoga od dvojice poglavica lupeža iz Omiša. U dvjema predstavama održanim 1841. i 1842. »punim dostojanstvom«²⁶ glumio je liječnika, a potom vrtlara Kašpara: »malu je imao zadaću ali ipak je k obćem razveseljenju mnogo doprineo, budući da se je znao tako smješno obući i tako komički kretati, da je od směha dvorana odmah zaorila, samo što je na kazalište stupio«²⁷. Nakon tih predstava, Rozgaj je glumio još u *Ljubomornoj ženi* i *Broju 777*. Sveukupno je, prema raspoloživim podacima, Rozgaj igrao u pet navrata u četirima različitim predstavama koje su se u Krapini davale 1841., 1842. i 1846. godine, što ga čini jednim od najangažiranijih krapinskih kazališnih dobrovoljaca.

Krapinski »narodni učitelj«, »naučitelj glavne narodne učionice« i školski ravnatelj **Norbert(o) Ježek**²⁸ bio je jedan od uvaženijih Krapinčana koji je također bio član amaterske kazališne grupe. U *Danici ilirskoj* hvalio ga je Stanko Vraz za ostvarenje ulogu u jednoj od dviju predstava koje su označile početak kazališnoga života u Krapini jer se »polag svojih drugih posalah potrudio učiti i predstaviti težku rolu kapetana«²⁹. Kao iskren i gostoljubiv domaćin, Ježek je također ponudio smještaj i noćenje »dobrovolcima« koji su došli na predstavu izvan Krapine.

Ježek je u povijesti krapinskoga školstva ostao zabilježen kao sastavljač školskoga izvješća iz 1850. godine, pisanog po završetku školske godine 1849/50., prvi put

²⁵ *Napredak*, br. 26. od 10. IX. 1874., str. 8.

²⁶ *Danica ilirska*, br. 37. od 11. IX. 1841., str. 150.

²⁷ Janko Car: »Ilirski teatar u Krapini«, *Danica ilirska*, br. 42. od 15. X. 1842., str. 168.

²⁸ Štefica Leljak: »Školstvo«, u: A. Kozina (ur.) *Krapinskih osam stoljeća*, Krapina 1998., str. 43.

²⁹ *Danica ilirska*, br. 37. od 11. IX. 1841., str. 150.

na hrvatskom jeziku, u kojem izvještava kakav su uspjeh postigli krapinski dječaci iz poznavanja hrvatskoga, njemačkog i latinskog jezika, vjeronauka, zemljopisa, slovnice, računa i pisanja.

Skupini glumaca amatera u krapinskom kazališnom društvu pripadao je i **Dragutin Csegely/Čegel/Čegelj de Lapuh**, vlastelin na imanju Bračak, kotarski sudac u Svetom Križu Začretju,³⁰ potom »prisjednik zemaljskog suda u Varaždinu«³¹ 1851. i 1852. Financijski je potpomagao rad Društva za povjesticu jugoslavensku (1852), odnosno Jugoslavenskoga društva za povjesticu i starine, zajedno s još nekoliko krapinskih građana³², utemeljenje »Zavoda Jelačića Bana«³³ za nemoćne vojnike te rad Narodnoga doma³⁴.

U kazališni svijet Čegel je aktivno ušao 19. rujna 1841. u predstavama *Palježina* i *Rastrešeni*, ulogama Dobrila u prvoj predstavi i Dragutina u drugoj. Kao Dobrilo je, po mišljenju nepotpisanoga autora u *Danici ilirskoj*, Čegel nastupio »s ugodnom svojom i nježno sèrce pokazujućom osobnošću«³⁵.

Čegel je sudjelovao u izvođenju *Stjepka Šubića* u Krapini u ulozi Mongolca te u šaljivoj Kotzebueovoj igri *Bjegunac*, koja se također izvodila u Krapini, u kojoj je glumio lajtnanta Alića »sasvim vèšto i pristojno«.³⁶ U predstavi *Broj 777*, prikazanoj 1846.³⁷ u Krapini Čegel je opet glumio Dragutina, »s pohvalom« kao i prije dvije godine. Posebno ga je hvalio Dragutin Galac, ističući kako »osobitu pohvalu zasluđuje g. Dragutin Čegelj de Lapuh, koji se je sa svoimi od naravi slobodnimi i ugodnimi načini u licu sobara stolnoga grada...na zadovoljstvo i veselje prekrasno odlikovao«. U predstavi *Ludost i ludoria* Čegel je pak »pokazà da u njem nježno i umiljato sàrce prebiva«.

Eduard Haladi glumio je u Kukuljevićevu *Stjepku Šubiću* Branimira, drugoga poglavicu lupeža iz Omiša, a u predstavi *Ludost i ludoria* glumio je »sasvim dobro« doktora. U drugoj predstavi održanoj 19. rujna 1841. Haladiju je dano najprije da

³⁰ *Napredak*, br. 21. od 1. VIII. 1862., str. 334.

³¹ *Arhiv za povjesticu jugoslavensku*, br. 1. od 1. I. 1851., str. 246.)

³² Osim Čegelja, društvo su iz Krapine podupirali i Ladislav Jelačić, župnik Janko Bedenko i Franjo Gjurkovečki, pristavnik Antun Kalaj, vlastelin Nestor Kiepatch, odvjetnici Nikola Rozgaj i Radoslav Špeciari, »okružni perovodja« Marko Tkalec, doktori medicine Weiser i Davorin Zoller i sudac Franjo Zaplatić.

³³ *Novine dalmatinsko-hervatsko-slavonske*, br. 95. od 2. IX. 1848. str. [385].

³⁴ *Novine dalmatinsko-horvatsko-slavonske*, br. 27. od 3. IV. 1847., str. 106.

³⁵ *Danica ilirska*, br. 40. od 2. X. 1841., str. 162.

³⁶ *Danica ilirska*, Zagreb, br. 42. od 15. X. 1842., str. 168.

³⁷ *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, br. 17. od 25. IV. 1846., str. 68.

glumi majora Turneka u predstavi *Palježina*, a nakon toga majora u predstavi *Rastrešeni*. Haladi je 25. rujna 1842. u predstavi *Bjegunac* glumio bilježnika Krivoustića, koji »se je veoma dopao, jerbo je tom prilikom toliko komičke sile razvio, da smeju konca ni kraja ne biaše«³⁸, a u predstavi *Engleska roba*, održanoj istu večer, Haladi se »veoma odlikovao« u ulozi Stelairusa i radi »pomnje kojom je izveo svoju veliku zadaću«³⁹.

Haladi je bio i suradnik *Danice ilirske*, u kojoj 1837. godine, dakle pune četiri godine prije izvođenja prve kazališne predstave u Krapini, objavio tekst *Svęstoviti vlastelin i njegov uslobodjeni rob*,⁴⁰ potpisujući se kao Ilir iz Horvatske.

Među krapinskim kazališnim diletantima Ortner u svojoj knjizi *Povjest gradine i trgovišta Krapine* navodi i **Rudolfa i Dragutina** (i. e. **Alberta Speciarja/Speciariya/Špeciarija**)⁴¹ te **M. Špeciarijevu**.

Odvjetnik **Dragutin/Albert Špeciari** bio je začasni podbilježnik Varaždinske županije⁴², prisjednik sudbenoga stola u Varaždinskoj županiji, kandidat za podsuca u Varaždinu⁴³ 1845. godine, a potom i začasni podbilježnik u Varaždinskoj županiji⁴⁴. Zabilježena je njegova i Rudolfova novčana pomoć u iznosu od ukupno 2 forinte koje je 1851. godine sakupio krapinski podžupan Antun Milinčević za varaždinske nesretnike postradale u poplavama.

Nepotpisani izvjestitelj s triju predstava, održanih 19. rujna 1841., navodi kako je tu večer glumio u prvim dvjema predstavama. Ističe kako je u predstavi *Palježina* »težku osobu sudca Kesegića tolikom vęštinom i naravnosti«⁴⁵ odglumio, da je bio nagrađen »krasnim vęncem«, koji mu je neki oduševljeni gledatelj bacio, dok su ostali u publici oduševljeno pljeskali i klicali. U predstavi *Rastrešeni* glumio je kapetana, upotrijebivši, kao i svi ostali glumci, »sve talente ... da sakupljenoj gospodi domorodcam ugodnu zabavu pribave, što im je i podpuno za rukom pošlo«. U predstavi *Horvatska vęrnost* staroga je serežana predstavio »puno dobro: istu ljubav i vęrnost, koju nose naši prosti graničari prama caru i svome oficiru«.⁴⁶ Kao kazališni amater

³⁸ *Danica ilirska*, br. 42. od 15. X. 1842., str. 168.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ *Danica ilirska*, br. 26. od 1. VII. 1837., str. 107.

⁴¹ Stjepan Ortner: *Povjest gradine i trgovišta Krapine*, Zagreb 1899., str. 166.

⁴² *Obći zagrebački kolendar za godinu 1847.*, Zagreb [184-?], str. 150.

⁴³ *Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske*, br. 102. od 20. XII. 1845., str. 1.

⁴⁴ *Obći zagrebački kolendar za godinu 1847.*, Zagreb [184-?], str. 150.

⁴⁵ *Danica ilirska*, br. 40. od 02. X. 1884. U: VII–VIII–IX: 1841–1842–1843 (*Danica ilirska : [1835–1849]*). Zagreb 1971. [Pretisak], str. 162.

⁴⁶ *Danica ilirska*, br. 37. od 11. IX. 1841., str. 150.

okušao se u Krapini i u dvjema predstavama održanim 13. travnja 1846. U predstavi *Ljubomorna žena* glumio je lik Janka Božića, a u predstavi *Broj 777* »posve dobro« predstavio je pisara Biberovića.

Rudolfo Špeciari, »sl. varm. varažd. začasni fiškal i sudb. stola prisjednik« je, po svemu sudeći, sudjelovao u izvođenju samo jedne predstave (*Ljubomorna žena*), održane 13. travnja 1846. u Krapini, glumeći majora Uljevića.

Nizu kazališnih dobrovoljaca treba pridodati i **Ladislava Jelačića** (1820–1882), pravnika po struci, koji je bio i kotarski sudac u donjem zagorskom kotaru 1847. godine. Završio je Pravoslavni fakultet na Zagrebačkoj akademiji 1838. te 16. prosinca 1845. godine bio izabran za drugoga podsuca u gornjozagorskom kotaru (jedan od protukandidata mu je bio i kazališni kolega Albert Speciari). Financijski je također kao i drugi članovi diletantskoga društva novčano pomagao svojim sredstvima djelovanje Narodnoga muzeja u Zagrebu.

Slika 3. Ladislav Jelačić, ulje na platnu Josepha Strobergera iz 1847. (preuzeto iz knjige *Hrvatski narodni preporod*, Zagreb 1985., str. 228.)

Kao mlad, tada još maloljetan dvadesetogodišnji »vatreni ilirac« sudjelovao je u izvođenju samo jedne predstave u Krapini, i to glumeći kralja u Kukuljevićevu *Stjepku Šubiću*. Možda je tu i upoznao Justinu Labaš, krapinsku kazališnu diletanticu, s kojom se kasnije i oženio. Kao sudac svetokriškoga okruga sukobio se s začretjanskim župnikom Ivanom Bradicom samovoljnom odlukom o ukidanju škole u Začretju 1848. koju je Bradica uz mnogo napora, ali i protivljenja pojedinaca utemeljio.

Popis Krapinčana koji aktivno sudjeluju u kazališnom životu mjesta nije ovime iscrpljen. Još je dosta osoba iz krapinskoga miljea bilo vezano uz kazališno djelo-

vanje. Među inim, u *Danici ilirskoj* nalazimo prilog Janka Cara, »Ilira iz Zagorja harvatskoga«, naslovljen *Ilirski teatar u Krapini*,⁴⁷ u kojem hvali **Ivana (Janka?) Tkalca** u ulozi konjušara Bartola u Kotzebueovu komadu *Bjegunac*, u kojem tvrdi da je Tkalac »svoju zadaću takodjer na obću zadovoljnost«⁴⁸ izveo te da je potom u predstavi *Engleska roba* Tkalac »sasvim primerno šaljivom licu« glumio Ostrižica te da mu zbog dobre glume »obća pohvala u dio padne«. Ime izvjesnoga Tkalca nije bilo nepoznato ni zagrebačkoj (u srpnju i prosincu 1840., te u siječnju, ožujku, travnju i kolovozu 1841) ni karlovačkoj publici (u lipnju 1841), kojoj se već prethodno predstavio ulogom turskoga cara Sulejmana/Sulimana u *Stjepku Šubiću*, te glumeći u predstavama *Prijatelji*, *Ljubomorna žena*, *Broj 777*, *Palježina*, *Ubogi dak*, *Slijepi miš* i *Spleteni oglasi*. U krapinskoj izvedbi *Stjepka Šubića* »vęšto« je glumio križarskoga viteza, a u predstavi *Ludost i ludorija* glumio je Peru. Je li se radilo o dvojici Tkalaca, koji su možda i rodbinski bili povezani, ili o jednoj osobi, trebat će još istražiti.

Nikola Fogl/Fogel, najprije krapinski podbilježnik (1846), zatim bilježnik i vijćnik u poglavarstvu krapinskoga trgovišta,⁴⁹ još je jedan u nizu krapinskih građana koji je aktivno sudjelovao u radu kazališta u prvoj predstavi održanoj u krapinskom kazalištu 1841. godine. Pisani spomen o njemu nalazimo u *Narodnim novinama* od 9. prosinca 1851. u kojem je naveden kao darovatelj novčanoga priloga namijenjenoga Varaždincima koje je te godine zadesila velika poplava zbog koje su im svi usjevi stradali, a u mnogim mjestima varaždinskoga kraja zavladao glad. Kao gradski notar bilježio je i sve važnije krapinske događaje u knjigu gradskoga protokola pa tako i bilješku o proslavi 100-godišnjice podizanja crkve Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrhu ponad Krapine 21. travnja 1850.

Među nekim manje poznatim imenima koja su sudjelovala u izvođenju kazališnih predstava u Krapini spominju se i stanoviti **Isaković** i **Badlaj**. Radi li se o onom istom Isakoviću koji glumi i u predstavi *Halma*, izvedenoj u Zagrebu u ožujku i prosincu 1840., i o Badlaju, koji također glumi u Zagrebu 1841. godine,⁵⁰ također tek treba utvrditi.

Uz Gaja, najvažniji član krapinske preporodne kazališne jezgre bio je nesumnjivo **Janko Car** (Škarićevo, 1822–Zlatar, 1876), pravnik, pjesnik, dramatičar, libretist, prevoditelj i političar. Imao je posjed i kuriju u Škarićevu Gornjem, a kasnije dvor u Zlataru koji je nažalost bio porušen tijekom Drugoga svjetskog rata. Obnašao

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ *Narodne novine*, br. 282. od 9. XII. 1851., str. 805.

⁵⁰ *Danica ilirska*, br. 3. od 16. I. 1841., str. 3.

je dužnost zastupnika trgovišta Krapina u hrvatskom Saboru⁵¹ te zastupnika Topličkoga kotara Varaždinske županije⁵². Kao član Sabora bio je imenovan u odbor za pravosudne poslove te u zemaljski kazališni odbor koji »imenuje i plaća potrebite organe za neposredno upravljanje kazališta«⁵³. Sabor ga je imenovao i za člana odbora za uređenje županija⁵⁴. Također je obnašao dužnosti koprivničkoga podžupana (1852) i kotarskoga predstojnika u Sv. Ivanu (Zelini) (1857).

Car je bio jedan od članova mladoga krapinskog diletantskog društva u kojem je s 19 godina glumio u nekim predstavama te i sam o tome izvještavao u *Danici ilirskoj*. Godine 1848. postao je članom Društva dobrovoljaca narodnog kazališta u Zagrebu,⁵⁵ koje je vodio Dimitrija Demeter, i u njemu je glumio do 1850. U krapinskoj diletantskoj kazališnoj grupi glumio je u četirima predstavama, prikazivanima tijekom 1841. i 1842. godine: *Hrvatska vjernost*, *Broj 777*, *Stjepko Šubić* i *Engleska roba*.

U *Stjepku Šubiću* glumio je, naravno, Šubića »koj težki (je) ovaj značaj [tj. ulogu, op. a.] dubokim čuvstvom i velikim dostojanstvom izveo«, a u predstavi *Ludost i ludorija* u ulozi Okulariusa »je toliku moć komičku razvio, da su slušaoci jedva vjerovali, da je to onaj isti, koj je u prvom komadu Stjepka toli dostojanstveno predstavljao«. O predstavi *Metež* izvijestio je V-b-ć (vjerojatno se radi samom Kukuljeviću) iz Puhakovca 18. kolovoza 1843. Govoreći o J. C. (i. e. Janku Caru), autor teksta navodi kako je on »svojim neobičnim komičkim talentom sve na směh i veselje pobudjivao«.⁵⁶

Prema vlastitom sudu, Car se u predstavi *Bjegunac* u ulozi Kladića »predstavljao« kako je najbolje znao, a u ulozi sluga Murquia u predstavi *Engleska roba*, sam tvrdi, opet se »malko pošalio«.

⁵¹ Tihomir Cipek, Stjepan Matković: *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina*, Zagreb 2006., str. 169.

⁵² Dragojlo Kušlan, Mirko Šuhaj (ur.): *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.*, Zagreb 1862., str. 19.

⁵³ Ibid, str. 70.

⁵⁴ *Novine dalmatinsko-hervatsko-slavonske*, br. 64. od 22. VI. 1848., str. 258.

⁵⁵ *Hrvatski narodni preporod: 1790–1848. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta* (katalog izložbe), Zagreb 1985., str. 126.

⁵⁶ O narodnom kazalištu u Krapini / V-b-ć, str. 36. U: *Danica hrvatska, slavonska i dalmatinska*, br. 34. od 26. VIII. 1843., str. 135–136. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=d2e4bfc8-03b0-455f-bebc-2f6debc26ab2&y=1843&m=8&d=26#>

Slika 4. Janko Car sa ženom Fanny/Franciskom pl. Kiš Šaulovečki (preuzeto iz knjige *Bogumil Car*, Zagreb 2010., str. 394)

Osim u kazalištu, Car je bio djelatna i u književnosti kao autor pjesama. Suradivao je u *Zori dalmatinskoj*, na poziv njezina urednika Kuzmanića, koji je već u drugom broju, potpisavši ga kao Janka Cara Hervata,⁵⁷ objavio njegovu pjesmu *Pozdrav Zori dalmatinskoj*, napisanu u čast izlazenja toga lista. O toj je pjesmi pisao i Nikola Šimić, odgovorni urednik *Iskre*,⁵⁸ koja je izlazila u Zadru, upoznavajući na taj način čitatelje u Dalmaciji s proilirskim djelovanjem Janka Cara u Zagrebu. Car je svojedobno bio zaljubljen u Korneliju pl. Novak, kasnije Kukuljevićevu ženu, kojoj je također posvetio jednu pjesmu. Kasnije se oženio s Fanny/Franciskom pl. Kiš Šaulovečki,⁵⁹ ženom osvjedočena slikarskoga talenta, s kojom je u braku dobio sina Lazara (1860–1942), profesora zoologije na Sveučilištu u Zagrebu te istaknutoga oceanografa i istraživača jadranskoga podmorja. Iz te je obitelji potekao i slikar Bogumil Car (1891–1969).

Za kazališni život Krapine i Zagreba važan je i Carev prevoditeljski rad. S njemačkoga je preveo dva dramska djela: veselu igru u četiri čina Augusta von Kotzebuea (1761–1819), objavljenu 1801., *Kakav otac takov sin* (*Die Beiden Klingsberg*),

⁵⁷ Pozdrav Zori dalmatinskoj / Janko Car. U: *Zora dalmatinska*, br. 2. od 8. I. 1844., str. [9]. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=0029980b-e1be-4bfc-8c1a-32957c9b2cec>

⁵⁸ Iskra, br. 1 od 10. I. 1894. str. [8]. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=af3c0b60-bbaf-4497-b8a2-e9fb6f898d88>

⁵⁹ *Bogumil Car* / [tekstovi Petar Prelog...[et. al.]. Zagreb : Art magazin Kontura, 2010., str. 392.

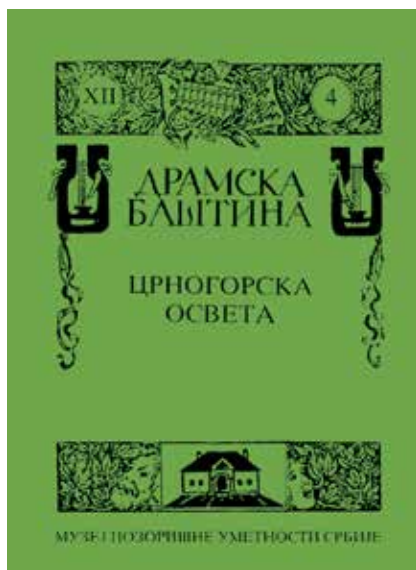
koja je prikazana u Zagrebu dvaput (18. studenog i 1. prosinca 1862), te veselu igru u tri čina, izvedenu samo jednom u Zagrebu iste godine pod nazivom *Doktor Čičmiga ili Četiri zaručnika a jedna zaručnica (Doktor Kramperl oder fünf Bräutimage und Eine Braut)*, za koju se vjeruje da ju je napisao Alois Gleich. S francuskoga je preveo veselu igru u pet činova Alexandra Dumasa starijeg (1802–1870), *Gospodične od Saint Cyra (Les demoiselles de Saint Cyr)*, koja je premijerno izvedena u Zagrebu 6. listopada 1892. te još jednom 19. rujna 1893. Za potrebe krapinskih kazališnih diletanata preveo je jednu Kotzebueovu šaljivu igru i dao joj prigodan naslov *Najmitelj Vampušić iz Gladuševca*. Krapinski su ju diletanti prikazali u Krapini 3. rujna 1843.

Surađivao je s mnogobrojnim ilircima, a na nagovor A. Štrige napisao je dramu *Ljubav i zloba: uzajamna vruća ljubav*, po kojoj je ostao upamćen u povijesti hrvatskoga kazališta. Dramu je zbog manjkavosti za scensko izvođenje preradio Dimitrije Demetar, a uglazbio Vatroslav Lisinski te joj promijenio naziv u *Ljubav i zloba*. Spomenimo ovdje da *Ljubav i zloba* spada u red 15 najizvođenijih hrvatskih opera, a da je posljednji put izvedena 23. lipnja 1983. u zagrebačkom HNK-u.

Car je i suautor drame *Crnogorska osveta: junačka igra u 3 čina s pjevanjem*, koju je napisao zajedno s Otonom Vitkovićem⁶⁰. Dugo se vjerovalo da je izvorni rukopis drame izgubljen, no nedavno je objavljen u izdanju Muzeja pozorišne umjetnosti Srbije, ali ne pod naslovom *Crnogorci ili Krvna osveta*, kako navodi Nikola Batušić⁶¹. Ta je Careva drama bila prikazivana u zagrebačkom kazalištu u samo dva navrata tijekom 1861. te 25. studenog 1862., a nedugo poslije toga (1863) bila je i na repertoaru beogradskoga kazališta pod nazivom *Crnogorci ili Boj na Grahovu ili Krvna osveta u Crnoj Gori: drama u 3 razdela s pevanjem*. Na plakatu za beogradsku predstavu nije bilo navedeno ime autora kao niti na onom tiskanom u Zagrebu u povodu premijere Careve/Demetrove *Ljubavi i zlobe*, a neki su pak navodili ime Jovana (Cara) kao autora.

⁶⁰ Usp. s podacima iz kataloga Narodne biblioteke Srbije, dostupno na: <http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?ukaz=DISP&id=1401045273211142&rec=1&sid=3>

⁶¹ *Libreti opera Vatroslava Lisinskog / Janko Car, Dimitrija Demetar*. Zagreb : Matica hrvatska, 1999., str. 91.

Slika 5. Naslovnica knjige, objavljene u Beogradu 2005. u izdanju Muzeja pozorišne umetnosti, u kojoj je tiskana Careva drama *Crnogorska osveta*.

Naravno da se nakon ovoga današnji čitatelj može pitati zašto je Car bio zatajen kao autor, odnosno (kasnije) naveden samo inicijalima⁶². Koji god razlozi bili posrijedi nesumnjivo je da je Car ostao nedovoljno poznat u našoj književnosti od preporodnoga vremena do danas.

Kao političar, nakon ilirske faze Car je 1860-ih godina bio član Ustavno-narodne stranke te je sudjelovao na saboru Trojedne Kraljevine 1865–66. na kojem je stranka iznijela svoj program poznat pod nazivom »Memorandum Ustavno-narodne stranke«, iz kojega je očito kako se Car tada priklonio ideji daljnega pregovaranja Hrvata s Ugarskom.

Kao čovjek širokih interesa, Car je također bio i član Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva u razdoblju od 1852. do 1856. te pretplatnik njihova lista. Zanimala ga je gospodarska problematika, napose razvoj sela i agrarnih odnosa. O toj je temi zasigurno u Krapini imao zahvalnoga sugovornika Ivana/Janka Bedenka, krapinskoga župnika koji je svojedobno istaknuo svoja gledanja na gospodarsku, poglavito agrarnu problematiku kraljevine.⁶³

⁶² Vidi: *Repertoar hrvatskih kazališta*, Zagreb: Globus, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 1990., sv. 1, str. 29. i 38. i *Crnogorska osveta* / J. C. i O. B. Beograd : Muzej pozorišne umetnosti Srbije, 2005., str. [5.]

⁶³ Vidi: *List Društva gospodarskoga hervatsko-slavonskoga* od 1. I. 1850., str. 78–80. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=b885914e-929a-4d74-bca9-4a697017c48a>

Začuduje da svojedobno najbolji poznavatelj krapinske povijesti, Stjepan Ortner, u svojoj knjizi o povijesti Krapine nigdje ne navodi kako su braća Janko i Stjepan Car bili važni Gajevi i Kukuljevićevi suradnici u doba njihove sloge, intelektualci koji su svojim marom pridonijeli širenju ne samo ilirske ideje, nego i bili osobe od njihova velikog povjerenja (Janko više Kukuljevićeva, a Stjepan Gajeva).

3.2. Glumice

U kazališnim predstavama koje je prikazivalo diletantsko krapinsko društvo glumile su i mlade djevojke, pripadnice plemićkih i imućnijih građanskih obitelji. Među inim, i »ljubežljiva gospodična« **Ivana** i »mila gospodična« **Ljubica Pracaić(eva)**, koje su vjerojatno bile sestre. U novinskom prikazu Stanko Vraz ističe kako su se Ivana i Ljubica Pracaić »potrudile igrati role gosp. Cifranovičke i sobarice Ružice« te nastavlja: »Ako pomislimo, da ove gospodične još (tako rekuć) praga svoje zabitnosti prešle, dapače nikad teatra vidile nisu, to se razumi, da se nebi njihova igranja mogla mēriti mērilom stroge umētne razsudnosti; nu ništa manje moramo priznati, da su tako dobro igrale, da niti više zaktēvati mogli nismo.«⁶⁴ Ivana Pracaić(eva) pripremila je i ulogu Lorike u predstavi *Ludost i ludorija* kojom zaslužuje pohvalu »radi pomnje, koju je upotřebila, za da se dostojno na pozorištu ukaže«⁶⁵.

Osim tih dviju djevojaka 19. rujna 1841. glumile su i **Juliana Sović(eva)** te **Juliana Martinić(eva)** u ulozi Žanete u *Engleskoj robi* kojom »svim slušaocem dopala se, da je sveobća želja čim prie vidjeti i čuti ju opet na kazalištu njezinim milozvučnim glasom u našem jeziku govoriti«. I dok je u Zagrebu uloga kraljice u *Stjepku Šubiću* ponuđena Sidoniji Rubido Erdödy, s kojom je stekla veliku popularnost, u Krapini, pet godina prije nje, tu je ulogu dobila Juliana Martinić koja »občara svojim umiljatim i ljubkim, nu zajedno krepkim glasom sve do uzhitjenja«. Martinićeva se s kazalištem tada prvi put u životu susrela u 16 godina života, u dobi »u kojoj se duševne sile tek razvijati počimlju, ...pa je ipak sasvim vēšto i umētno svoju zadaću odigrala«.⁶⁶

U Krapini je glumila i **Jelisaveta Janda** u ulozi Lidije u *Bjeguncu* koja, po mišljenju Janka Cara »zaslužuje da bude pohvaljena za pomnju [pažnju, op. a.], kojom

⁶⁴ *Danica ilirska*, br. 37. od 11. IX. 1841., str. 151. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=a3fd64c5-f147-4fcd-90c8-08025397f031>

⁶⁵ Dopis iz Zagorja Harvatskoga / M. Br... U: *Danica ilirska*, br. 39. od 24. IX. 1842., str. 156. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=805d2369-8291-4ef8-a091-64f89bblc747>

⁶⁶ Ibid.

se je tarsišla, da zadobie zadovoljstvo občinstva, što joj je za rukom pošlo⁶⁷ te **Pravila/Justina/Justine Labaš(eva)/de Labass**, rođena 1827., koja je »ćutljivo i svojoj zadaći posve primerno⁶⁸, s navršenih 19 godina, imala ulogu Ljubice, kćeri Božičeve u predstavi *Ljubomorna žena*.

Labasheva je bila jedini do danas poznat ženski lik koja je dala izraditi vlastiti portret u ilirskom odijelu kod Josepha Strobergera 1847. godine. Na tom portretu izrađenom u tehnici ulja na platnu povećih dimenzija (76,5 × 58 cm) Justina je predstavljena *en face*, obučena u modru haljinu te bijelu surku od domaćega sukna obrubljenu crvenim vezom koja je na prsima skopčana srebrnim brošem od zvijezda dok je na glavi imala crveni rubac s dvije trake koje padaju niz leđa. Druge ilirke dolazile su na predstave također u »narodnim opravama«, a svaki je gost poslije predstave na balu dobio ilirsku vrpču, kao svojevrsan suvenir, podsjetnik na tu večer u Krapini.

Među sudionicama spominju se **Katarina Šimunaj** i **M. Špecijari(jeva)** te ime **Julijane Car(eve)** o kojoj ne raspoložemo podatcima. No, ako je suditi po prezimenu potonje, vjerojatno se radi o rođakinji Janka Cara.

Posljednja od deset poznatih amaterskih glumica krapinskoga kazališta jest **Ivana Žuvić(eva)**. Sudjelovala je u dvjema predstavama, u *Ljubomornoj ženi* i u *Broju 777*. U prvoj predstavi pojavljuje se u ulozi »gospoje Uljevičke« koju izvede »upravo izvârstno i na udivljenje občinstva, kao prava umetnica«, a u drugoj igra Ružicu »s istim izpravnim izgovorom, primjermom okretnostju i vjêstinom⁶⁹».

3.3. Redatelj(i)

Amatersko kazališno društvo pripremao je za izvođenje predstava mladi **Josip Müller**, dok je službovao kao kapelan u Konobi (Petrovskom), nakon čega odlazi (1856) službovati kao župnik u župi Sveta Tri kralja u Svibovcu u općini Varaždinske Toplice koju tamo obavlja sve do 1878. Nalazimo ga na popisu darovatelja⁷⁰ novčanih iznosa od 30 kruna objavljenoga u *Novinama horvatsko-slavonsko-dalmatinskim* 1844. godine. Prilozi su bili namijenjeni nastradalima u potresu kod Dubrovnika, no Müller je potpomogao i utemeljenje Zavoda Jelačića Bana za pomoć nemoćnim voj-

⁶⁷ Ilirski teatar u Krapini / Janko Car. U: *Danica ilirska*, br. 42. od 15. X. 1842., str. 168. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=e3d9ebb9-3d6c-4a0c-b9cc-2574dd6b030d>

⁶⁸ Nenaslovljeni članak / Dragutin Galac. U: *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, br. 17. od 25. IV. 1846., str. 68. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=4818979c-af8b-4305-9d4a-b895041b76b7>

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ *Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske*, br. 50. od 22. VI. 1844. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=2f86e491-5a4d-4cd0-a0ea-b7b7638ab5a4>

nicima. Također je zajedno s većinom zagorskih župnika i kapelana financijski potpomagao rad Matice ilirske⁷¹ o čemu svjedoče podatci u *Ilirskim narodnim novinama*, gdje se navode pojedinačni iznosi svakoga od darivatelja. U kojem je smislu Müller pripremao glumce, je li im davao poduku iz glume, je li »režirao« predstave ili na koji drugi način pomagao mladićima i djevojkama u aktivnostima koje su prethodile podizanju zastora, ostaje nerazjašnjeno. Vjerojatno se radi o mješavini svega po malo jer, kako navode izvjestitelji u tisku, ove mlade žene nisu imale nikakvih teorijskih, a ponajmanje praktičnih znanja o glumi i kazalištu, dok su muški članovi družine, od koji je većina ipak barem kroz školovanje bila vezana za Zagreb (a neki i za Beč i ugarske gradove) imala prilike gledati kazališne predstave u Beču ili putujućih (njemačkih) grupa te kasnije predstave na hrvatskom jeziku i tako stjecati prve spoznaje o tome što je kazalište.

Glumci i »redatelji« u Krapini su dočekivani s velikim uzbuđenjem, a po završetku predstava nagrađivani za svoje umijeće pljeskanjem, klicanjem, odobravanjem, cvijećem (naročito djevojke), vijencima i pohvalama te bili obilato počašćeni na večerama koje su se najčešće priređivale u gostionici i svratištu »Kod Danice«. Svratište je nekoliko mjeseci uoči prve predstave, 1840. uzeo u najam »gostionik« Ivan Mih. Scharch, koji je tijekom 1837. i 1838. imao gostionicu u »glasovitim« Sutinskim Toplicama. Krapinčanima je obećavao »da će p. n. gospodu goste na njihovo zadovoljstvo vazda brzo i jevtino podvoriti«⁷². Ne znamo doduše tko je financirao troškove održavanja predstava i domjenke, a bilo ih je. Jesu li Krapinčani podmetnuli leđa pa iz gradske blagajne izdvojili potrebna sredstva ili se radi o velikodušnosti plemićkih obitelji iz kojih je i potjecala većina amatera? Poznato je da je uoči održavanja prve kazališne predstave 1841. Gaj boravio dva i pol tjedna u Krapini, gdje su njegovi prijatelji, predvođeni Mirkom Šandorom de Gyalom/Gjalskim pripremali proslavu njegova imendana, kao i to da je Šandor zbog toga bankrotirao. Moguće je da su bankrotu pridonijeli i troškovi kazališta jer je Šandor, kao i rođeni Krapinčanin, kipar Rudolf Valdec kasnije, bio poznat kao veseljak kojem novac i probitak nisu uvijek bili u prvom planu.

3.4. Mecene i podupiratelji

Održavanje kazališnih predstava, pa tako i one koja je izvedena po Kukuljeviću predlošku, nije bilo moguće bez pomoći krapinskih građana. Mnogi od njih su,

⁷¹ *Ilirske narodne novine*, br. 65. od 13. VIII. 1842., str. 13. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=98e0e6fd-8236-4832-a8de-3dd5153543f3>

⁷² Oglas [Objavljenje gostionice] Ivana Mihaila Scharcha. U: *Ilirske narodne novine*, br. 2. od 7. I. 1840., str. 7. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=d3284c71-eebe-40d8-8288-feab5073d464>

u nedostatku smještajnih kapaciteta mjesnih svratišta, ugodili u svojim kućama »prihodnike« i glumce koji su došli izvan Krapine. U tome se, po Vrazovim riječima, istaknuo i mjesni učitelj i diletant Norbert Ježek »kao gostoljubiv domorodac, primivši naime na konak izvansku gospodu dobrovoljce« te **Janko (Ivan) Bedenko**, krapinski vicearhidakon i župnik, koji se također pokazao kao gostoljubiv domorodac »koi je gospodu igraoće kroz vreme vežbanjah na konak primio bio«⁷³ u prostori je župnoga dvora smještene na uzvisini pored župne crkve sv. Nikole. Bedenko je i u mnogim drugim (ne)prilikama pomagao pojedince (stradale varaždinske župljane u poplavama 1851), ustanove i društva. Bio je član Matice hrvatske, Društva za poviestnicu jugoslavensku, Društva gospodarskoga hervatsko-slavonskoga (1852–58). Za utemeljenje narodnog kazališta u Zagrebu 1843. dao je 10 forinti. Cuvaj ga navodi kao donatora u iznosu od 50 forinti sebra za utemeljenje ženske škole u Samoboru koncem 1840-ih godina. Darovao je novac koji je sakupljan posredstvom Gajevih *Narodnih novina* za obranu domovine 1848. te za »knjižnicu kr. znanostih akademie zagrebske«. Kao član »Društva gospodarskoga hervatsko-slavonskoga« dostavio je glasilu toga društva uoči skupštine 1850. u pisanom obliku svoje stavove vezane za unaprjeđenje gospodarskoga položaja Hrvatske: povećanje izvoza, poboljšavanje poljoprivrede, izmjenu zakonskih odredaba kojima bi se i s pravnoga aspekta regulirali novostvoreni odnosi u državi nakon 1848. godine⁷⁴. Sve te aktivnosti, donacije i članstva, govore o širini vidika i angažmana župnika Bedenka, provincijskoga duhovnika koji nije dopustio da ga provincija zaguši, već je u njoj svojim radom širio horizonte u mnogim područjima djelovanja, podržavao nove ideje i kulturne aktivnosti.

Slika 6. Krapinski župnik Janko (Ivan) Bedenko (preuzeto iz knjige koju je priredio i građu za nju prikupio Antun Cuvaj: *Grada za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, Zagreb 1908., str. 56.)

⁷³ Danica ilirska, br. 40. od 2. X. 1841., str. 162. U: *Danica ilirska : 1841. – 1822. – 1843.* Zagreb, 1971.

⁷⁴ Ovi su prijedlozi publicirani u br. 1/1850. *Lista Društva gospodarskoga hervatsko-slavonskoga.*

Najveći doprinos održavanju kazališnih predstava dao je nesumnjivo **Josip vitez Lellis**, rođen 1797., koji je u Hrvatsku došao iz Bečkoga Novog Mjesta da bio postao vlasnikom druge u Hrvatskoj podignute manufakture kamenine u Krapini⁷⁵, a kasnije i u Zagrebu. Lellis je redovito dobrovoljno ustupao prostranu, makar ponekad pretijesnu za brojnu publiku i izvođače, 40 koraka dugu sobu u krugu krapinske manufakture koja je vještom improvizacijom s pomoću klupa i neznatnim preinakama postajala malo gradsko kazalište koje je imalo gledalište s parterom za gospodu i galeriju za »prosti narod« s ponekad i petstotinjak gledatelja. Po završetku jedne od predstava Janko Car je u ime svih izvođača predstave zahvalio Lellisu »koj nam svoju dvoranu i sada dobrovoljno bez svake plaće odstupivši bělodano pokazà, da mu plemenito sarce za slavu i dobro narodnosti naše kuca«.⁷⁶

Slika 7. Zgrada na uglu Magistratske i ulice D. G. Kambergera u kojoj su se održavale kazališne predstave sredinom XIX. st. (fotografirala V. Jelić)

Manufakturu ili »posudnu fabriku«, kako piše Ortner⁷⁷, Lellis je 1839. preuzeo od grofice Ane Sermage, a nalazila se u kuriji na uglu današnjih ulica D. G. Kambergera i Magistratske, te ju vodio sve do 1851., kada ju je prodao ilircu **Vjekoslavu Barbotu**, rođenom 1812. godine, članu zastupstva grada Zagreba, vijećniku Zagre-

⁷⁵ *Industrija građanske Hrvatske 1860-1873* / Miroslava Despot. Zagreb : Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1970., str. 158.

⁷⁶ *Danica ilirska*, br. 42. od 15. X. 1842., str. 168. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=e3d9ebb9-3d6c-4a0c-b9cc-2574dd6b030d>

⁷⁷ *Povjest gradine i trgovišta Krapine* / Stjepan Ortner. Zagreb : Tisak F. Bogovića, 1899. str. 164.

bačke trgovačke komore, vatrenom narodnjaku, blisku Kukuljevićevu prijatelju, političkom istomišljeniku, u čijoj su se kući na Novoj Vesi sastajali, osim Kukuljevića, i Gaj, Kurelec, Šulek, Gajdek i dr. Članovi obitelji Barbot imali su svojedobno u vlasništvu jednokatnu vilu u Krapini na Trgu Stjepana Radića i kuću u Gajevoj ulici.

Danas je ta zgrada nažalost u vrlo derutnu stanju. Na dane kad se u njoj glumilo, pjevalo, plesalo i pljeskalo podsjeća samo spomen-ploča, podignuta 1993. visoko iznad očiju prolaznika, na kojoj stoji:

»U DOBA HRVATSKOG NARODNOG PREPORODA U
KRAPINI JE OSNOVANO DILETANTSKO KAZALIŠNO
DRUŠTVO KOJE JE U OVOJ ZGRADI 29. KOLOVOZA 1841.
GODINE ODRŽALO PRVU KAZALIŠNU PREDSTAVU NA
HRVATSKOM JEZIKU. OVDJE JE 1847. GODINE IZVEDENA
I PRVA HRVATSKA OPERA »LJUBAV I ZLOBA«
VATROSLAVA LISINSKOG.
ODBOR ZA OBLIJEŽAVANJE 800-TE
OBLJETNICE GRADA KRAPINE
U KRAPINI 1993.«

Slika 8. Spomen-ploča na pročelju zgrade u kojoj su održavane kazališne predstave u Krapini sredinom XIX. st. (fotografirala V. Jelić)

Josip/Josephus Kërleža/Kerleža (1816–?), »krapinske visje početne učionice mještni ravnatelj«⁷⁸ te kasnije ravnatelj Niže elementarne učione⁷⁹, »senator i veliki bilježnik krapinski« također je jedan od istaknutijih Krapinčana koji je svojim javnim djelovanjem i pisanjem podržavao djelovanje krapinskih diletanata. Krleža je 1843. godine stekao učiteljsku svjedodžbu u Zagrebu⁸⁰ te nakon toga službovao u Krapini. Uz Kiepacha, najviše se založio za osnivanje Čitaonice Domorodni dom. Krleža je još tijekom 1842. položio u Zagrebu »kod uzvišenog banskog stola „censuru advokacialnu“«,⁸¹ nakon čega je rješavao brojne pravne poslove za krapinske građane: licitacije, tj. javne dražbe kao exequens, pravdopravnik i punomoćnik. U kolovozu 1849. godine imenovan je za prisežnika u Zagrebačkoj županiji. Kao i drugi imućniji Krapinčani, financijski je potpomagao utemeljenje Narodnoga muzeja u Zagrebu te je u tu svrhu u svoje ime, u ime svoje obitelji i svih 84 učenika krapinske škole uplatio donaciju za glavnica Narodnoga muzeja. Osim toga, Krleža je bio i dopisnik *Novina dalmatinsko-hrvatsko-slavonskih*, za koje piše članak o najezdi skakavaca u Radobojju.⁸² U *Danici ilirskoj* objavljivao je i pjesme (*Izraz ljubavi*⁸³, *Uzdasi domorodca*), potpisujući se kao Josip Kerleža, Ilir iz Hrvatske, a u Krapini je za knjigotiskara i trgovca knjigama, Zagrepčanina Franju Suppana/Župana obavljao predbilježbe i distribuciju *Obćeg zagrebačkog kolendara za godinu 1847*. Jedan primjerak toga kalendara čuva se u Zavičajnoj zbirci Gradske knjižnice Krapina.

Krapinski načelnik, vlastelin **Nestor pl. Kiepach/Kipah**, zauzimao je vodeće mjesto u javnom i političkom životu Krapine. Samoborac podrijetlom, po ocu Francuz, postao je Krapinčanom nakon ženidbe s groficom Marijom Ludovikom/Ludmillom Lichtenberg, vlasnicom Ludbrega, grada i posjeda pokraj Popovca, na obroncima južno od Krapine koje je naslijedila od majke Antonije, rođene Oršćić, nakon njezine smrti 1839. godine. Imao je i kuću na današnjem glavnom gradskom trgu koji nosi ime Ljudevita Gaja (br. 12).⁸⁴ Ušao je u kolo preporoditelja svojim zalaganjem za osnivanje krapinske čitaonice Domorodni dom za koju je dao prostorije u

⁷⁸ *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, br. 69. od 28. VIII. 1847., str. 274. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=51a6c41d-ca30-40fc-89ea-f2478d71dad9>

⁷⁹ *Ibid.*, str. 127.

⁸⁰ Vidi: Cuvaj, str. 130.

⁸¹ *Ilirske narodne novine*, br. 81. od 8. X. 1842., str. 1. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=74ec2766-7d37-4998-9889-1b787faef41c>

⁸² *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, br. 96. od 5. IX. 1848., str. 386. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=096594e0-0a53-415e-8887-cd733e048127>

⁸³ *Danica ilirska*, br. 8. od 19. II. 1842., str. 29. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=474c278e-017a-4f29-8153-2ab4e09b034f>

⁸⁴ *Krapina i priče o Čehu, Lehu i Mehu* / Marijan Tenšek. Krapina : Elektronika-Nakladnik, 2005., tablica iza str. 243–246.

prizemlju svoje kuće. Bio je član Obrtnoga društva Krapina i nadvojvoda krapinskoga vatrogasnog društva, utemeljenog 1875. Biran je u dva navrata za člana hrvatskoga Sabora te je obnašao dužnost prisjednika Sudbenoga stola u Varaždinskoj županiji.⁸⁵ Ne čudi zauzetost Kiepacha za razvoj Krapine jer je bio odgajan u brojnoj plemićkoj obitelji čiji su pretci i potomci poduzimali razne gospodarske aktivnosti u Samoboru, Križevcima i Zagrebu.

Slika 9. Nestor pl. Kiepach (preuzeto iz knjige *Dobrovoljno vatrogasno društvo Krapina* Drage Kozine, Krapina 2005., str. 36.)

Kiepach je uz Josipa Krležu najzaslužniji što su Krapinčani već 1845. dobili čitaonicu te što je osnovana podružnica Hrvatskoga gospodarskog društva. I on je krapinskim kazališnim diletantima besplatno dao na korištenje prostoriju u svojoj kući, o čemu pišu i Ortner u svojoj knjizi *Povjest gradine i trgovišta Krapine* te u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj* Dragutin Galac: »Posle predstavljena [13. IV. 1846., op. a.] bi obdaržavana sjajna bezplatna večernja zabava u dvorani vrednog domorodca, vlastelina Nestora Kiepacha, koju društvo štionice krapinske dade.«⁸⁶

3.5. Repertoar krapinskoga diletantskoga kazališta

Jutrom su na zakazani dan održavanja predstave u Krapinu pristizale konjske zaprege s gostima, domaćini se iskazivali dobrodošlicom, a gradić je bio prigodno urešen. Ponekad su se prikazivale i tri predstave tijekom jedne večeri, najšeeće kratke jednočinke s par likova. Izvodile su se pod svijećama, koje su u dvorani stvarale poseban,

⁸⁵ Ibid., str. 163.

⁸⁶ Narodni teatar u sl. kr. povlaštenom trgovištu Krapini / Dragutin Galac, U: *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, br. 17. od 25. IV. 1846., str. 68. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=4818979c-af8b-4305-9d4a-b895041b76b7>

mističan ugođaj. Ljudske siluete na pozornici, njihove kretnje i geste imale su maestralan utisak na publiku. U pauzama je publiku zabavljao orkestar sastavljen od mještana koji je izvodio narodne pjesme, a za koji Vraz kaže da se »na toliko odličio, da bi ga gledač na izbor komadah istomu Zagrebačkomu predstaviti morali«. ⁸⁷ U to doba vjerojatno još nije bilo zastora, spuštanje kojega bi označavalo završetak predstave. Na kraju predstave glumci su se klanjali publici. Prepuna dvorana gromoglasnim je pljeskanjem pozdravljala izvođače, »domorodce i domorotkinje«. Utjecaj predstava na publiku bio je golem, svečana se atmosfera osjećala i idućega dana kada su gosti razgledali razvaline Staroga grada, Vilinu jamu i druge lokalitete s kojih je pucao pogled na krapinsku dolinu sve do Medvednice.

U petogodišnjem razdoblju, od kolovoza 1841. pa do 1847., u Krapini je ukupno prikazano 13 različitih predstava u osam termina. Najviše su se izvodile kratke šaljive igre Augusta von Kotzebuea na hrvatskom jeziku koje je krapinska publika gledala s velikim veseljem, poglavito ako je koji od likova glumio na kajkavskom dijalektu. Izveden je i Kukuljevićev *Stjepko Šubić* i, prema nekim izvorima, opera *Ljubav i zloba*. Predstave su se uglavnom davale nedjeljom za ljetnih mjeseci, u kolovozu i rujnu, te jednom na Uskrsni ponedjeljak.

U tablici koja slijedi kronološki je prikazan raspored kazališnih predstava koje su se prikazivale u Krapini:

Tablica 1. Prikaz izvedenih kazališnih predstava krapinskoga diletantskog društva 1841–47.

Datum izvedbe	Naziv predstave	Autor(i)
29. VIII. 1841. (nedjelja)	<i>Horvatska vjernost</i> [Hrvatska vjernost] s prologom I. Mažuranića	Dimitrija Demeter
	<i>Broj 777</i>	C. Lebrun
19. IX. 1841. (nedjelja)	<i>Palježina</i>	August von Kotzebue
	<i>Raztrešeni</i> [Rastrešeni]	August von Kotzebue
	<i>Živi mrtvaci</i> [Živi mrtvaci]	Karl Joseph Schikaneder

⁸⁷ List o teatru u Krapini / S. [Stanko] V. [Vraz]. U: *Danica ilirska*, br. 37. od 11. IX. 1841., str. 151.

4. IX. 1842. (nedjelja)	<i>Stjepko Šubić ili Bela IV</i> [Stjepko Šubić ili Bela IV]	Ivan Kukuljević Sakcinski (prema A. Kotzebueu)
	<i>Ludost i ludoria</i> [Ludost i ludorija]	Marc-Antoine Désaugiers
25. IX. 1842. (nedjelja)	<i>Bégunac</i> [Bjegunac]	August von Kotzebue
	<i>Englezka roba</i> [Engleske robe]	August von Kotzebue
13. VIII. 1843. (nedjelja)	<i>Metež</i>	August von Kotzebue
3. IX. 1843. (nedjelja)	<i>Najmitelj Vampušić iz Gladuševeca</i>	August von Kotzebue (preveo Janko Car)
13. IV. 1846. (Uskrсни ponedjeljak)	<i>Ljubomorna žena</i>	August von Kotzebue
	<i>Broj 777</i>	C. Lebrun (preveo Dragutin Rakovac)
1847.(?)	<i>Ljubav i zloba</i>	Dimitija Demeter

3.6. Izvjestitelji

O djelovanju krapinskoga diletantskog društva 1840-ih godina najviše je informacija donosila *Danica ilirska*, objavljujući članke koje potpisuju **Stanko Vraz**, **Izmail Sreznjevski**, **Janko Car**, **Ivan Kukuljević Sakcinski**, **Pavao Čavlović** i **Dragutin Galac**. Dvojica od petorice suvremenika tih događaja (Car i Galac) pišu kao neposredni sudionici kazališnih izvedbi. Poslije, krajem XIX. stoljeća Stjepan Ortner je u svojoj knjizi *Povjest gradine i trgovišta Krapine* (1899) dao pregršt informacija o kazalištu u poglavlju »Krapina za Gaja«.

Među novinskim izvjestiteljima o krapinskom kazališnom životu uočavamo spomenutoga **Izmaila/Ismaila Ivanovića Sreznjevskog**, poliglota, profesora slavenskih jezika i književnosti na Harkovskom sveučilištu u južnoj Rusiji, prijatelja mnogih iliraca, napose Gaja. Sreznjevskoga je po Hrvatskoj i Sloveniji za vrijeme njegovih studijskih putovanja pratio Stanko Vraz dok je ovaj proučavao južnoslavenske jezike, narodne pjesme i običaje. U veljači 1841. došao je drugi put u Zagreb te, osim Zagorja, obišao Kranjsku, Korušku, Istru, Crnu Goru i Dalmaciju. Tijekom toga boravka sakupio je više od 200 narodnih pjesama. Govorio je ruski, poljski, češki, latinski, francuski, talijanski i njemački jezik.

Prilikom jednoga svojega boravka u Zagrebu Sreznjevski je s Vrazom posjetio i Krapinu te sastavio pismo neimenovanoj posestrimi koje je u 37. broju *Danice ilirske* od 11. rujna 1841. objavljeno pod naslovom *List o teatru u Krapini*. Sreznjevski u članku ne skriva svoje oduševljenje Krapinom, koja je uoči predstave »naličila na pazar, gde se narod na harpe nakupljen šetje«⁸⁸, a poslije predstave okupljalo se u Vojkffyjevim dvoranama gostionice »K ilirskoj Danici«, gdje je kazališni orkestar svirao narodne napjeve, a gosti pjevali i plesali do zore. Sreznjevski ističe kako je predstava »čutjenje prekrasnoga i plemenitoga«, a ne luksuz, što može »potvrditi svaki, koi je bio prešao medjaš svoje varmedjie«.⁸⁹

Slika 10. Stanko Vraz (preuzeto iz *Naše gore lista*, br. 12. od 25. IV. 1862)

O predstavama održanim u rujnu 1841. u 37. broju *Danice ilirske* vrlo opširno izvještava i tridesetogodišnji **Stanko Vraz**, kojemu je naročito zapela za oko »premila domorotka« Ljubica Pracaic u ulozi sobarice Ružice. Vraz je pohvalio glumce koji »nisu ništa znali što je život, i šta je svet« i koji su tada imali »nešto teoretičnih u školi stečenih znanjah«, ali su se unatoč tome »isti svet na pozorištu dramatičnom istinito predstaviti«.

Pavao Čavlović, zagrebački perovođa u različitim državnim ustanovama, također se javlja u *Danici ilirskoj*, osim sa svojim pjesmama (*Odvažnost* i *Mladeži ilirskoj*) 1841. godine, i s tekstom naslovljenim *Dopis prijateljski iz Varaždina*. U njemu

⁸⁸ *Danica ilirska*, br. 37. od 11. IX. 1841., str. 149 Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=13814fb3-98f0-4288-a955-ab222228233d#>

⁸⁹ Ibid.

opisuje svoje putovanje iz Trsta, preko Postojne, Ljubljane, Celja, Krapine i Radoboj do Varaždina. Na tom putovanju zaustavio se u Krapini s namjerom da odgleda prvu kazališnu predstavu što se ondje davala 29. kolovoza. U pratnji s njim predstavu su gledali i Mavro Bros/Broz, kapelan u Konobi/Petrovskom, Miho(ilo) Milković, kapelan u Pregradi, Mijo Milković, župnik u Belcu, i Ivan Rukavina, župnik u Petrovskom. Prema istom izvoru, na predstavi je »takodjer naše susedne bratje Štajercah mnogo polag bilo«. ⁹⁰ Tu su kazališnu predstavu u Krapini, kako vidimo, gledali ljudi s raznih strana Hrvatske i izvan nje, zagorsko plemstvo, svećenstvo, ilirci koji su doputovali iz Zagreba, a mnogi od njih i da s Gajem proslave njegovo godovno (imendan) nekoliko dana prije prikazivanja prve predstave. I po završetku predstava nastavljali su se družiti na plesnim večerima i balovima uz svirku orkestra, ples i domaće, »u narodnom jeziku« skladane pjesme, što je znalo potrajati do jutra. Svoje oduševljenje atmosferom koja je vladala Krapinom nisu skrivali niti *Daničini* »dopisnici«, pa niti Čavlović. Zato u njihovim tekstovima ima i subjektivnih opažanja, pretjerivanja i hvalospjeva upućenih Krapini koji donekle zamućuju objektivniju sliku onodobne Krapine.

I **Ivan Kukuljević** sastavio je u Puhakovcu, imanju pokraj Svetoga Križa Začretja, za *Danicu ilirsku* osvrt ⁹¹ na kazališnu predstavu prikazanu »...po mladja-
nom društvu nekojih dobrovoljacah« u Krapini 1843. potpisujući se kao V-b-ć. Za razliku od drugih izvjestitelja, Kukuljević se ne bavi opisivanjem pojedinih glumačkih izvedbi, nego atmosferom pred i za vrijeme predstave (*Metjež*) koju je gledao i »velezaslužni i obće ljubljani starina i preveliki stup narodnosti g. grof Janko Drašković Trakoštanjski« ⁹². Po završetku predstave, piše Kukuljević, »bijahu sva igrajuća lica izazvana i pohvaljena« ⁹³, a J. C., zasigurno Janko Car, i taj je put svojim »komičkim talentom sve na smeh i veselje pobudjivao« ⁹⁴.

⁹⁰ Dopis prijateljski iz Varaždina / Pavao Čavlović. U: *Danica ilirska*, br. 38. od 5. rujna 1841. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=2253249f-3767-412a-a525-66bb6bcac64e>

⁹¹ O narodnom kazalištu u Krapini / V-b-ć. U: *Danica ilirska*, br. 34. od 26. VIII. 1843. str. 135–136. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=d2e4bfc8-03b0-455f-bebc-2f6debc26ab2&y=1843&m=8&d=26>

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

Slika 11. Ivan Kukuljević Sakcinski (preuzeto iz *Naše gore lista*, br. 33. od 25. XI. 1862)

Janko Car također je jednom sastavio opširnu vijest o kazališnim predstavama održanim u Krapini 15. listopada 1842. Osim osvrta na pojedince koji su glumili u predstavama, Car je također opisivao i atmosferu koja je vladala u Krapini prije i nakon predstava. Nije zaboravio istaknuti kako su se, u duhu običaja toga vremena, sutradan ujutro, po završetku predstava popeli na obližnji »oholi hrid Čeha« gdje se pucalo iz mužara i ushićeno pjevalo, a potom »sladkim i veličanstvenim kog upismo na glasovitom bardu duhom opojeni« sišli u mjesto i pozdravili s muzikom »mnogozašlužnoga spisatelja i probuditelja narodnosti naše visokoučenoga g. Dra Ljudevita Gaja«. Car je, naime, kao i mnogi njegovi suvremenici smatrao kako planinski vrhunci i čisti zrak bistre um i jačaju moral. Stoga i to penjanje na uzvisinu ponad Staroga grada uočavamo kao redovitu pojavu u Krapini tijekom koje se uživa u zanesenosti penjanjem i promatranjem okolice. Osim toga puritanističkog učinka, brdo Čeh u njegovim očima ima dodanu vrijednost, utoliko što je ono prijestolnica jednog od, kako se vjerovalo, trojice braće koji su osnovali Češku, Poljsku i Rusiju. Car naglašava tu glasovitost Krapine kao »kolijevke svih Slavjanah« u kojoj se, eto, izvode i komedije dell'arte kao i u Beču, Zagrebu i drugim europskim gradovima.

Niti Car nije očito umakao mitu o prosperitetu Krapine, točnije njezinu kulturnom prosperitetu, jer pokazalo se da kazališne predstave nisu uopće pridonijele utemeljenju stalnoga kazališta u Krapini niti razvoju npr. školstva. Dapače, nitko od kazališnih amatera nije nastavio s usavršavanjem u glumi niti se, izuzev Janka Cara, bavio srodnim poslovima. Tako će zgradu za osnovnu školu Krapina dobiti tek nakon pola stoljeća. Nedugo poslije toga čak je izgubila status sjedišta podžupanije koji će dobiti Sveti Križ Začretje, iako nije imao niti stanova za činovnike niti odvjetnika niti poslovnih prostora. No što je uzrok njezinu nazadovanju u drugoj polovici XIX. stoljeća nije tema ovoga rada pa će biti izostavljeno objasniti.

Zaključak

Vraz je smatrao da kazalište »mlado srce (glede narodnosti) oživljuje, hrabri, krepki i razveseljuje«, da je ono kao oblik društvenoga djelovanja vrlo korisno sredstvo ne samo za zabavu i razbibrigu nego i za širenje »narodne izobraženosti«, za povezivanje Zagoraca oko Gajeve ideje ilirizma. Iznesene činjenice pokazale su da je ideja nacionalnoga prosvjeđivanja i osvješćivanja stanovništva kroz kazalište u kontinentalnoj Hrvatskoj sredinom XIX. stoljeća naišla na plodno tlo u redovima mladih zagorskih plemića i plemkinja te građana. Zahvaljujući njima, u Krapini su se održavale kazališne predstave tijekom šest godina usporedo s predstavama u drugim gradskim centrima, daleko većima od Krapine, kao što su Sisak, Karlovac, Varaždin i Zagreb. Iako rađene po njemačkim uzorima i predlošcima, predstave u Krapini održavale su se na domaćem, hrvatskom jeziku, a ne na mađarskom ili njemačkom, kao u Zagrebu.

Ne smije se izostaviti niti činjenica da su se prihodi od prodaje ulaznica sakupljali ne samo za rad u to vrijeme osnovane krapinske čitaonice nego i za podizanje zgrade kazališta u Zagrebu. Siromašna Krapina nije nažalost smogla sredstava da se izgradi primjerena dvorana za potrebe vlastitoga kazališta, kao što su to napravili Zagrepčani i poslije Varaždinci. Možda je i to jedan od razloga zamiranja kazališnoga života krajem XIX. stoljeća u Krapini.

LITERATURA

- VII-VIII-IX: 1841–1842–1843 (*Danica ilirska: [1835-1849]*). Zagreb: Liber [pretisak], 1971.
- Batušić, Nikola.** *Trajnost tradicije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1995.
- Belošević, Stjepan.** *Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin*. Zagreb: vlast. nakl., 1926.
- C., J. – O. V.** *Crnogorska osveta*. Beograd: Muzej pozorišne umetnosti Srbije, 2005.
- Car, Bogumil.** *Bogumil Car*. Zagreb: Art magazin Kontura, 2010.
- Švacov, Vladan i dr. (prir.)** *Libreti opera Vatroslava Lisinskog: Janko Car, Dimitrija Demeter*. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.
- Cesarec, August.** *Sin domovine*. Zagreb: Dom i svijet. [pretisak], 2000.
- Cindrić, Pavao.** *Grički milenij*. Zagreb: Epoha–Matica hrvatska, 1965.
- Cipek, Tihomir, Matković, Stjepan.** *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina*. Zagreb: Disput, 2006.
- Cuvaj, Antun (ur.)**. *Grada za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. Zem. Vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu, knj. 2., 1908.
- Despot, Miroslava.** *Industrija građanske Hrvatske 1860-1873*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1970.
- Grlović, Milan.** *Album zaslužnih Hrvata*. Rijeka: Tiskara Rijeka. [reprint], 1992.
- Gross, Mirjana.** *Izvorno pravaštvo*. Zagreb: Golden marketing, 2000.

- Hećimović, Branko (ur.).** *Repertoar hrvatskih kazališta*. Zagreb: Globus, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, sv. 1., 1990.
- Horvat, Josip.** *Gaj*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber–Otokar Keršovani, 1975.
- Jelačić, Aleksije.** *Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji godine 1848.-9. i ukidanje kmetske zavisnosti seljaka*, Zagreb: vlastita naklada, 1924.
- Jembrih, Alojz.** »Ilirsko kazalište u Krapini«. U: Marko Fotez (ur.), *Stoljeća hrvatske dramske književnosti (provjere i poticaji)*, *Dani Hvarskog kazališta: eseji i grada o hrvatskoj drami i teatru*, 1986., str. 300–307.
- Kozina, Antun.** »Suci, predsjednici općine, gradonačelnici«. U: *Krapinskih osam stoljeća*, Krapina: Hrvatsko planinarsko društvo »Strahinjčica«, 1998., str. 109–116.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan.** *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska, 1997.
- Kušlan, Dragojlo, Šuhaj, Mirko (ur.).** *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.*, Zagreb 1862.
- Leljak, Štefica.** »Školstvo«. U: Antun Kozina (ur.), *Krapinskih osam stoljeća*, Krapina: Hrvatsko planinarsko društvo »Strahinjčica«, 1998., str. 42–60.
- Nehajev, Milutin.** *Rakovica*. Zagreb: Matica hrvatska, 1932.
- Obći zagrebački kalendar za godinu 1847*. Zagreb: Lavoslav Župan, [184-?].
- Ortner, Stjepan.** *Povjest gradine i trgovišta Krapine*. Zagreb: Tisak F. Bogovića, 1899.
- Paulik, Dalibor.** *Hrvatski operni libreto*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005.
- Popović, Štefanija.** »Popis imanja riječke, varaždinske, požeške i osječke županije, te iločkog i rumskog kotara (Srpska vojvodina) u doba ukidanja feudalnih odnosa«. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, sv. 29, 1997., str. 315–330.
- R., I. Eduard Halper.** U: *Hrvatska vila*. Na Sušaku: Gavro Gruenhut, sv. III., 1882.
- Slana, Lidija.** »Lichtenbergi na Tuštanju«. *Kronika*, (Ljubljana), 57(2009) 2, str. 171–200.
- Stančić, Nikša (ur.)** *Hrvatski narodni preporod 1790-1848*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske–Muzej za umjetnost i obrt–Muzej Grada Zagreba–Globus. 1985.
- Šicel, Miroslav.** *Hrvatski književni retrovizor*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2011.
- Šurmin, Đuro.** *Povijest književnosti hrvatske i srpske*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1898.
- Tenšek, Marijan, Kozina, Drago.** *Dobrovoljno vatrogasno društvo Krapina*. Krapina: Dobrovoljno vatrogasno društvo Krapina, 2005.
- Tenšek, Marijan.** *Krapina i priče o Čehu, Lehu i Mehu*. Krapina: Elektronika–Nakladnik, 2005.
- Tomasović, Mirko.** *Domorodstvo i europsko*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002.
- Županović, Lovro.** *Vatroslav Lisinski*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za muzičku umjetnost, 1969.

THE AMATEUR THEATRE SOCIETY FROM KRAPINA (1841–1847)

Vesna Jelić

Krapina City Library

ABSTRACT: This paper analyses the activity of the amateur theatre society that produced plays in Krapina during the Croatian National Revival from 1841 to 1847. Plays were performed by young, unknown noble men and women from Hrvatsko Zagorje, as well as ordinary citizens. Some of them had mutual family ties, most of them lived in various places in Hrvatsko Zagorje, and only a few lived in Krapina. Although plays were modelled after German plays, unlike Zagreb, where plays were performed in German or Hungarian language, plays in Krapina were performed in Croatian language. The paper gives the theatre society's repertoire, schedule of performances and the cast of plays, with mentions of theatre patrons and critics. We describe the social atmosphere in Krapina of that time, as well as the impact of theatrical events in the press of that time. We also researched and describe the public activities of the theatre society's members in post-amateur period.

Keywords: *Krapina; Croatian Revival Period 1841–1847; amateur theatre society*

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje-Nekomercijalno (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Sadržaj smijete umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti i prerađivati ga, uz obvezno navođenje autorstva, te ga koristiti samo u nekomercijalne svrhe.